

TEXTOS DE DESCARTES

A. LECTURA PRÈVIA

QUARTA PART

Proves de l'existència de Déu i de l'ànima humana o fonaments de la metafísica

A. El dubte metòdic i la certesa del jo pensant

No sé si us he de parlar de les primeres meditacions que hi vaig fer, perquè són tan metafísiques i tan poc comunes que potser no seran del gust de tothom. I tanmateix, per tal que es pugui jutjar si els fonaments que he adoptat són prou fermes, em veig d'alguna manera obligat a parlar-ne. Ja feia temps que havia observat que, pel que fa als costums, cal a vegades seguir opinions que un sap que són ben poc segures talment com si fossin indubtables, com ja he dit abans; però atès que aleshores desitjava dedicar-me només a la recerca de la veritat, vaig pensar que em calia fer precisament el contrari i rebutjar com a absolutament fals tot allò en què pogués imaginar el més petit dubte, per tal de veure si després d'això quedava en la meua convicció alguna cosa que fos completament indubtable. Així, com que els sentits ens enganyen de vegades, vaig voler suposar que no hi havia res que fos tal com ells ens ho fan imaginar; i com que hi ha homes que es confonen tot raonant, fins i tot en les matèries més simples de la geometria, i hi cometen paral·logismes, pensant que jo estava tan exposat a equivocar-me com qualsevol altre, i vaig rebutjar com a falsos tots els raonaments que havia tingut abans per demostratius. I, en fi, considerant que tots els pensaments que tenim estant desperts, ens poden venir també quan dormim, sense que llavors n'hi hagi cap que sigui veritat, vaig decidir fingir que totes les coses que fins aleshores havien entrat en el meu esperit, no eren més veritables que les il·lusions dels meus somnis. Però immediatament em vaig adonar que, mentre volia pensar així que tot era fals, calia, necessàriament, que jo, que ho pensava, fos alguna cosa. I advertint que aquesta veritat: "penso, ergo existeixo" era tan ferma i tan segura que ni totes les més extravagants suposicions dels escèptics eren capaces de fer-la trontollar, vaig jutjar que la podia admetre sense escrúpols com el primer principi de la filosofia que cercava. [Després, examinant atentament el que jo era, i veient que podia fingir que no tenia cos i que no hi havia món ni lloc on em trobés, però que no podia pas fingir per això que jo no existís, sinó que, al contrari, del fet mateix que pensés a dubtar de la veritat de les altres coses, se'n derivava amb tota evidència i certesa que jo existia, mentre que, només](#)

que hagués cessat de pensar, encara que tota la resta del que havia imaginat fos veritat, no tenia cap raó de creure que jo existís; a partir d'aquí vaig conèixer que jo era una substància tal que tota la seva essència o naturalesa no era sinó pensar, i que per a existir no necessita cap lloc ni depèn de cap cosa material. De manera que aquest jo, és a dir, l'ànima, per la qual sóc allò que sóc, és enterament distinta del cos, i fins i tot és més fàcil de conèixer que aquest, i encara que el cos no existís, l'ànima no deixaria pas de ser tot allò que és.

Després d'això, vaig considerar què es requereix en general perquè una proposició sigui vertadera i certa; perquè, com que n'acabava de trobar una que jo sabia que ho era, vaig pensar que havia de saber també en què consisteix aquesta certesa. I, havent remarcat que en la proposició "penso ergo existeixo" no hi ha res que m'asseguri que dic la veritat fora del fet de veure molt clarament que per a pensar cal existir, vaig jutjar que podia prendre com a regla general que les coses que concebem molt clarament i molt distintament són totes vertaderes, encara que hi hagi alguna dificultat a reconèixer bé quines són aquelles que concebem distintament.

B. L'existència de Déu

A continuació, reflexionant sobre el fet que jo dubtava i que, per consegüent, el meu ésser no era del tot perfecte, ja que veia clarament que era una perfecció més gran conèixer que dubtar, se'm va acudir de cercar d'on havia après a pensar en alguna cosa més perfecta que jo; i vaig conèixer amb evidència que m'havia de venir d'alguna naturalesa que fos, en efecte, més perfecta. Pel que fa als pensaments que tenia de moltes altres coses fora de mi, com del cel, la terra, la llum, la calor i mil més, no em preocupava tant saber d'on venien, perquè, no veient-hi res en què em semblessin superiors a mi, podia creure que si eren vertaders, depenien de la meua naturalesa en tant que aquesta tenia alguna perfecció, i que, si no ho eren, em venien del no-res, és a dir, els tenia a causa de la meua imperfecció. Però no podia passar el mateix amb la idea d'un ésser més perfecte que el meu, perquè, que em vingués del no-res era cosa manifestament impossible; i com que no hi ha pas menys contradicció a pensar que el més perfecte és una conseqüència i un resultat del menys perfecte que a pensar que de no res procedeix alguna cosa, una tal idea tampoc no em podia venir de mi mateix. De manera que només quedava com a possibilitat que hagués estat posada en mi per un natura que fos veritablement més perfecta que no era jo, i fins i tot que posseís en ella mateixa totes les perfeccions de què jo pogués tenir alguna idea, és a dir, per explicar-me en una paraula, que fos Déu.

A això, hi vaig afegir que, ja que coneixia algunes perfeccions que jo no tenia, jo no era l'únic ens existent (usaré ací lliurement, si m'ho permeteu, terminologia de l'Escola), sinó que calia necessàriament que n'hi hagués algun

altre de més perfecte, del qual jo depengués i del qual jo hagués rebut tot allò que tenia. Perquè, si hagués existit jo sol i amb independència de tot altre ens, de manera que hagués tingut de mi mateix tot aquest poc en què participava de l'ens perfecte, per la mateixa raó hauria pogut tenir de mi tot l'excedent que coneixia que em mancava, i ser així jo mateix infinit, etern, immutable, omniscient, omnipotent i tenir, en fi, totes les perfeccions que podia remarcar que hi ha en Déu. Ja que, segons els raonaments que acabo de fer, per a conèixer la naturalesa de Déu –fins on la meua n'era capaç- no em calia sinó considerar, a propòsit de totes les coses de què trobava en mi alguna idea, si posseir-les era una perfecció o no; i estava segur que no hi havia en ell cap de les que significaven alguna imperfecció, però que sí que hi havia totes les altres. Així, veia que no hi podia haver el dubte, la inconstància, la tristesa i altres coses semblants, atès que jo mateix hauria estat ben content d'estar-ne exempt. A més d'això, tenia idees de diverses coses sensibles i corporals; ja que, encara que suposés que somiava i que tot el que veia o imaginava era fals, tanmateix no podia pas negar que unes tals idees es trobessin en el meu pensament. Però, com que ja havia conegut molt clarament en mi que la naturalesa intel·ligent és distinta de la corporal, considerant que tota composició revela dependència i que la dependència és manifestament un defecte, vaig pensar que en Déu no podia ser una perfecció ser compost d'aquestes dues naturaleses, i que, per consegüent, ell no ho era; però que, si hi havia en el món cossos o bé intel·ligències o altres naturaleses que no fossin totalment perfectes, el seu ésser havia de dependre del poder de Déu de tal manera que no poguessin subsistir sense ell ni un sol moment.

Vaig voler, després, cercar altres veritats; i, havent-me proposat l'objecte dels geòmetres, que jo concebia com un cos continu, o un espai indefinidament extens en longitud, latitud i altura o profunditat, divisible en parts que podien tenir diverses figures i magnituds i ser mogudes o transposades de totes les maneres –perquè tot això suposen els geòmetres en el seu objecte-, vaig recórrer algunes de les seves demostracions més simples. I, havent advertit que aquesta gran certesa que tothom els atribueix no es basa sinó en el fet de concebre-les amb evidència, segons la regla formulada abans, vaig advertir també que no hi havia en elles absolutament res que m'assegurés l'existència del seu objecte. Ja que, per exemple, prou veia que, si suposem un triangle, cal que els seus angles siguin iguals a dos rectes; però no veia res per això que m'assegurés que hi ha al món cap triangle. Mentre que, tornant a examinar la idea que tenia d'un ens perfecte, trobava que l'existència hi és compresa de la mateixa manera que en la idea d'un triangle és comprès que els seus tres angles són iguals a dos rectes, o en la d'una esfera que totes les seves parts són igualment distants del centre, i fins i tot de manera encara més evident; i que, per consegüent, és almenys tan cert que Déu, que és aquest ens perfecte, és o existeix, com ho pugui ser cap demostració de geometria.

Però, allò que fa que molts pensin que hi ha dificultat a conèixer Déu, i fins i tot a conèixer què és llur ànima, és que no eleven mai el seu esperit per damunt de les coses sensibles i que estan tan acostumats a no considerar res si no és imaginant-ho –que és una manera de pensar particular per a les coses materials- que tot allò que no és imaginable els sembla que no és intel·ligible. Cosa que és bastant palesa pel fet que fins i tot els filòsofs admeten com a màxima a les escoles que no hi ha res en l'enteniment que no hagi estat primerament en els sentits, on tanmateix és segur que mai no han estat les idees de Déu i de l'ànima. I em sembla que aquells qui volen usar la imaginació per a comprendre-les fan igual com si, per sentir els sons o flairar les olors, volguessin servir-se dels ulls; i encara amb aquesta diferència: que el sentit de la vista no ens assegura pas menys que l'olfacte o l'oïda la veritat dels seus objectes respectius, mentre que ni la imaginació ni els sentits ens poden assegurar mai res si no hi intervé l'enteniment.

C, Déu, garantia del criteri d'evidència

En fi, si encara hi ha homes que no queden prou convençuts de l'existència de Déu i de l'ànima amb les raons que he donat, vull que sàpiguen que totes les altres coses de què pensen potser estar més segurs, com de tenir cos o que hi ha uns astres i una Terra i coses semblants, són menys certes. Perquè, encara que tinguem d'aquestes coses una seguretat moral tal que, llevat que siguem extravagants, sembla que no en puguem dubtar, tanmateix també, llevat que siguem desenraonats, quan es tracta de certesa metafísica no podem negar que sigui un motiu suficient per a no estar-ne enterament segurs haver advertit que podem imaginar-nos igualment, estant adormits, que tenim un altre cos i que veiem uns altres astres i una altra Terra, sense que res d'això sigui veritat. Perquè, com sabem que els pensaments que ens venen en somnis són més falsos que els altres, si sovint no són pas menys vius i nítids? I, per molt que els millors esperits s'hi estudiïn, no crec que puguin donar cap raó que sigui suficient per a llevar aquest dubte, si no pressuposen l'existència de Déu. Perquè, primerament, allò mateix que abans he pres com a regla, a saber, que les coses que concebem molt clarament i molt distintament són totes vertaderes, només és segur perquè Déu és o existeix, perquè és un ens perfecte i perquè tot allò que hi ha en nosaltres prové d'ell. D'on se segueix que, essent les nostres idees o nocions coses reals i que provenen de Déu en tot allò en què són clares i distintes, no poden en això ser sinó vertaderes. De manera que, si en tenim bastant sovint que contenen falsedat, només pot tractar-se d'aquelles que inclouen alguna cosa de confús i obscur, perquè en això participen del no-res, és a dir, es troben en nosaltres així de confuses només perquè nosaltres no som totalment perfectes. I és evident que no és pas menys contradictori pensar que la falsedat o la imperfecció com a tals procedeixen de Déu que pensar que la veritat o la perfecció procedeixen del no-res. Però, si no sabéssim que tot allò que hi ha en nosaltres de real i de

vertader prové d'un ens perfecte i infinit, per més clares i distintes que fossin les nostres idees, no tindríem cap raó que ens fes estar segurs que tenen la perfecció de ser vertaderes.

Ara bé, des del moment que el coneixement de Déu i de l'ànima ens permet així d'estar segurs d'aquesta regla, és ben fàcil conèixer que els somnis que imaginem estant adormits no ens han de fer dubtar de cap manera de la veritat els pensaments que tenim estant desperts. Perquè, si s'esdevingués que, fins i tot dormint, tinguéssim alguna idea molt distinta, com per exemple que algun geòmetra inventés alguna demostració, el seu somni no la privaria pas de ser vertadera. I pel que fa a l'error més ordinari dels nostres somnis, que consisteix a presentar-nos diversos objectes de la mateixa manera que ho fan els sentits exteriors, no hi fa res que ens doni motiu de desconfiar de la veritat de tals idees, ja que aquestes també ens poden enganyar bastant sovint sense que dormim, com quan els qui tenen icterícia ho veuen tot de color groc o quan els astres o altres cossos molt allunyats ens semblen molt més petits del que són. Perquè, al capdavall, tant si estem desperts com si dormim, no ens hem de deixar convèncer mai sinó per l'evidència de la raó. I cal remarcar que dic de la raó, i no de la imaginació ni dels sentits. Així, encara que vegem molt clarament el Sol, no hem de jutjar per això que no tingui sinó la grandària amb què el veiem; i molt bé podem imaginar distintament un cap de lleó empeltat al cos d'una cabra, sense que calgui concloure per això que hi hagi al món cap quimera; perquè la raó no ens diu pas que allò que veiem o imaginem així sigui veritat, però sí que ens diu que totes les nostres idees o nocions han de tenir algun fonament de veritat, ja que no és possible que Déu, que és totalment perfecte i veritable, les hagi posades en nosaltres sense aquest fonament. I, per tal com els nostres raonaments no són mai tan evidents ni tan complets durant el somni com durant la vigília, encara que de vegades les nostres imaginacions siguin aleshores tan vives i nítides o més, la raó ens diu també que, com que els nostres pensaments no poden ser tots vertaders perquè nosaltres no som totalment perfectes, allò que aquests tenen de veritat ha de trobar-se infal·liblement més aviat en els que tenim estant desperts que no pas en els nostres somnis.

R. Descartes. *Discurs del Mètode* (quarta part)

(N. B. El dos fragments de color blau són proposats també com a textos per al comentari)

B. TEXTOS PEL COMENTARI

1. El bon sentit o raó

El que és jo, no he presumit mai que el meu esperit fos en res més perfecte que el del comú de la gent; fins i tot he desitjat sovint tenir el pensament tan àgil, o la imaginació tan nítida i precisa, o la memòria tan àmplia o tan present, com tenen d'altres. I no conec cap altra qualitat fora d'aquestes que contribueixi a la perfecció de l'esperit; ja que, pel que fa a la raó o al sentit, essent com és l'única cosa que ens fa homes i ens distingeix de les bèsties, vull creure que es troba sencera en cadascú i seguir en això l'opinió comuna dels filòsofs, que diuen que només hi ha més i menys entre els *accidents*, i no entre les *formes* o naturaleses, dels *individus* d'una mateixa *espècie*. Però no tinc pas por de dir que penso haver tingut molta sort de trobar-me des de la meva joventut en determinats camins, que m'han conduït a consideracions i màximes a partir de les quals he creat un mètode que em sembla que em permet d'incrementar gradualment el meu coneixement i d'eleva-lo a poc a poc fins al punt més alt a què la mediocritat del meu esperit i la curta durada de la meva vida li puguin permetre d'atènyer.

R. DESCARTES, *Discurs del mètode*, part I

2. La recerca de la veritat

I, efectivament, goso dir que l'observació exacta d'aquests pocs preceptes que havia escollit em va donar tanta facilitat per a aclarir totes aquestes qüestions tractades per aquestes dues ciències que, en dos o tres mesos que vaig dedicar a examinar-les -havent començat per les més simples i generals, i essent que cada veritat que trobava una regla que em servia després per a trobar-ne d'altres-, no solament vaig arribar a resoldre'n algunes que havia tingut per molt difícils, sinó que també em va semblar, cap al final, que podia determinar per quins mitjans i en quina mesura era possible de resoldre fins i tot aquelles que ignorava. En això, potser no us semblaré gaire vanitós si considereu que, no havent-hi sinó una veritat de cada cosa, tothom qui la troba en sap tant com se'n pot saber, i que, per exemple, un infant instruït en l'aritmètica, si ha fet una addició segons les regles, pot estar segur d'haver trobat, tocant a la suma que examinava, tot el que l'esperit humà pot trobar. Perquè, en fi, el mètode que ensenya a seguir l'ordre veritable i a enumerar exactament totes les circumstàncies d'allò que s'investiga, conté tot el que dóna certesa a les regles de l'aritmètica.

R. DESCARTES, *Discurs del mètode*, part II

3. El dubte és metòdic, no escèptic

I, durant tots els nou anys següents, no vaig fer altra cosa que anar rodant pel món, procurant ser més aviat espectador que no pas actor en totes les comèdies que s'hi representen; i, reflexionant particularment en cada matèria sobre allò que la podia fer sospitosa i que podia donar-nos l'ocasió de confondre'ns, anava desarrelant del meu esperit tots els errors que abans s'hi havien pogut infiltrar. No és que jo imités per això els escèptics, que només dubten per dubtar i que afecten d'estar sempre indecisos; perquè, al contrari, tot el meu propòsit no tendia sinó a buscar una base segura i a rebutjar la terra movedissa i la sorra per trobar la sorra o l'argila. Cosa que -em semblava- aconseguia bastant bé, atès que, procurant descobrir la falsedat o la incertesa de les proposicions que examinava, no amb febles conjectures sinó amb raonaments clars i segurs, no en trobava cap de tan dubtosa que no en tragués sempre alguna conclusió bastant certa, encara que només fos que no contenia res de cert. I així com, en demolar una casa vella, en conservem ordinàriament els enderrocs per aprofitar-los en la construcció de la nova, així també, en destruir totes aquelles opinions meves que considerava que tenien poca base, feia diverses observacions i aplegava molts experiments, que després m'han servit per establir-ne de més segurs.

R. DESCARTES, *Discurs del mètode*, part III

4. Aplicació del dubte

Així, com que els sentits a vegades ens enganyen, vaig voler suposar que no hi havia res que fos tal com ells ens ho fan imaginar. I, com que hi ha homes que es confonen tot raonant, fins i tot en les matèries més simples de la geometria, i hi cometen paralogismes, pensant que jo estava tan exposat a equivocar-me com qualsevol altre, vaig rebutjar com a falsos tots els raonaments que abans havia tingut per demostracions. I, en fi, considerant que tots els pensaments que tenim estant desperts ens poden venir també quan dormim, sense que llavors n'hi hagi cap que sigui veritat, vaig decidir fingir que totes les coses que fins aleshores havien entrat en el meu esperit no eren pas més veritables que les il·lusions dels meus somnis.

R. DESCARTES, *Discurs del mètode*, 4a part

5. Naturalesa del “jo”

Després, examinant atentament el que jo era, i veient que podia fingir que no tenia cos i que no hi havia món ni lloc on em trobés, però que no podia pas fingir per això que jo no existís, sinó que, al contrari, del fet mateix que pensés a dubtar de la veritat de les altres coses, se'n derivava amb tota evidència i certesa que jo existia, mentre que, només que hagués cessat de pensar, encara que tota la resta del que havia imaginat fos veritat, no tenia cap raó de creure que jo existís; a partir d'aquí vaig conèixer que jo era una substància tal que tota la seva essència o naturalesa no era sinó pensar, i que per a existir no

necessita cap lloc ni depèn de cap cosa material. De manera que aquest jo, és a dir, l'ànima, per la qual sóc allò que sóc, és enterament distinta del cos, i fins i tot és més fàcil de conèixer que aquest, i encara que el cos no existís, l'ànima no deixaria pas de ser tot allò que és.

R. DESCARTES, *Discurs del mètode*, part IV

6. L'exemple de la cera

Ja que pot succeir que el que jo veig no sigui, en efecte, cera. També pot passar que jo no tingui ulls per veure res. Però no pot succeir que quan la veig, o, cosa que no distingeixo gens, quan crec veure-la, jo que penso, no sigui alguna cosa.

R. DESCARTES, *Meditacions Metafísiques*, II.

7. Demostració de l'existència de Déu

A continuació, reflexionant sobre el fet que jo dubtava i que, per consegüent, el meu ésser no era del tot perfecte, ja que veia clarament que era una perfecció més gran conèixer que dubtar, se'm va acudir de cercar d'on havia après a pensar en alguna cosa més perfecta que jo; i vaig conèixer amb evidència que m'havia de venir d'alguna naturalesa que fos, en efecte, més perfecta. Pel que fa als pensaments que tenia de moltes altres coses fora de mi, com del cel, la terra, la llum, la calor i mil més, no em preocupava tant saber d'on venien, perquè, no veient-hi res en què em semblessin superiors a mi, podia creure que si eren vertaders, depenien de la meva naturalesa en tant que aquesta tenia alguna perfecció, i que, si no ho eren, em venien del no-res, és a dir, els tenia a causa de la meva imperfecció. Però no podia passar el mateix amb la idea d'un ésser més perfecte que el meu, perquè, que em vingués del no-res era cosa manifestament impossible; i com que no hi ha pas menys contradicció a pensar que el més perfecte és una conseqüència i un resultat del menys perfecte que a pensar que de no res procedeix alguna cosa, una tal idea tampoc no em podia venir de mi mateix. De manera que només quedava com a possibilitat que hagués estat posada en mi per un natura que fos veritablement més perfecta que no era jo, i fins i tot que posseís en ella mateixa totes les perfeccions de què jo pogués tenir alguna idea, és a dir, per explicar-me en una paraula, que fos Déu.

R. DESCARTES, *Discurs del mètode*, part IV

8. L'argument ontològic

Però encara que, en efecte, jo no puc concebre un Déu sense existència, no més que una muntanya sense una vall, tanmateix, com només del fet que jo puc concebre una muntanya amb una vall, no se'n segueix que hi ha alguna

mntanya en el món, de la mateixa manera, encara que jo concebo Déu amb l'existència, sembla que d'això no es dedueix que n'hi hagi car el meu pensament no imposa cap necessitat a les coses [...]. Hi ha aquí un sofisma amagat, sota l'aparença d'aquesta objecció: car, del fet que jo no pugui concebre una mntanya sense la vall, no se'n segueix que hi hagi al món alguna mntanya, ni alguna vall, sinó solament que la mntanya i la vall, n'hi hagi o no, de cap manera no poden separar-se l'una de l'altra; mentre que, del fet que no pugui concebre Déu sense existència, se'n segueix que l'existència li és inseparable, i, per tant, que existeix veritablement [...]. Car, no sóc lliure de concebre un Déu sense existència (és a dir, un ésser sobiranament perfecte sense una sobirana perfecció, com sóc lliure d'imaginar un cavall sense ales o alat).

R. DESCARTES, *Meditacions metafísiques*, v

9. L'existència del món extern

Ara bé, no podent Déu enganyar-me, és del tot manifest que no m'envia aquestes idees [de les coses corpòries] immediatament per si mateix, ni tampoc per mitjà d'alguna criatura en la qual la seva realitat no sigui formalment continguda, sinó només eminentment continguda. Puix que Déu no m'ha donat cap facultat per conèixer que això és així sinó al contrari, una inclinació molt gran a creure que les idees provenen de les coses corpòries, no veig com se'l podria disculpar d'enganyar-me, si, en efecte, aquestes idees provenen de l'exterior, o són produïdes per altres causes diferents de les corpòries. I, per tant, s'ha de concloure que existeixen coses corpòries. Tanmateix, no són totalment tal com les percebem pels sentits, ja que hi ha moltes coses que fan que aquesta percepció sigui molt fosca i confusa. Però, cal reconèixer, almenys, que totes les coses que concebo clarament i distinta, és a dir, totes les coses, parlant en general, que hi ha compreses dins l'objecte de la geometria especulativa, veritablement s'hi troben.

R. DESCARTES, *Meditacions metafísiques*, vi

10. El mecanicisme

I sabent que la Naturalesa obra sempre de la manera més simple i fàcil, no crec que es pugui pensar en uns altres [supòsits] més semblants als de la Naturalesa si prescindim dels que he proposat.

A més, desitjo que considereu que totes les funcions descrites com a pròpies d'aquesta màquina, així la digestió dels aliments, el batec del cor i de les artèries, l'alimentació i el creixement dels membres, la respiració, la vigília i el somni; la recepció de la llum, dels sons, de les olors, dels sabors, de la calor i de tantes altres qualitats, per mitjà dels òrgans dels sentits exteriors; la impressió de les seves idees en l'òrgan del sentit comú i de la imaginació, la retenció o l'empremta que aquestes deixen en la memòria; els moviments

interiors dels apetits i de les passions i, finalment, els moviments exteriors de tots els membres, provocats tant per accions dels objectes que es troben en la memòria, imitant al més perfectament possible els d'un vertader home; desitjo, dic, que siguin considerades totes aquestes funcions només com a conseqüència natural de la disposició dels òrgans en aquesta màquina; succeeix el mateix, ni més ni menys, que amb els moviments d'un rellotge de paret o un altre autòmat, car tot esdevé en virtut de la disposició de seus contrapesos i de les seves rodes. Per això, no hem de concebre en aquesta màquina cap tipus d'ànima vegetativa o sensitiva, ni cap altre principi de moviment i de vida. Tot pot ser explicat en virtut de la seva sang i dels esperits de la mateixa agitats per la calor del foc que crema contínuament en el seu cor, la naturalesa del qual no difereix de la dels altres focs que es registren en els cossos inanimats.»

R. DESCARTES, *Tractat de l'home*

ESQUEMA DE DESCARTES

1. René Descartes i la seva època
2. Racionalisme i empirisme: filosofies, per a fonamentar la ciència
3. El canvi epistemològic: es parteix de l'existència del subjecte i les seves idees, i no de la realitat
4. El racionalisme cartesià: el mètode. El bon sentit o raó. Les regles del mètode: evidència, anàlisi, síntesi i enumeració
5. L'aplicació del mètode: el dubte metòdic. Es pot dubtar de: les dades dels sentits, l'existència del món extern, les veritats matemàtiques
6. El «jo penso», primera veritat. Naturalesa del jo. Criteri de veritat i certesa
7. El jo i les idees. Classes d'idees
8. L'existència de Déu: segona veritat. L'existència del món: tercera veritat
9. La substància, atributs i modes
10. Un món mecànic
11. Dualisme antropològic
12. La moral cartesiana